

JEDNO ZNAČAJNO OSTVARENJE

(Muhsin Rizvić: Behar. Književnoistorijska monografija. Svjetlost, Sarajevo, 1971; Biblioteka Kulturno nasljeđe).

Rizvićeva opsežna monografija o pokretanju i djelovanju jednog od prvih književnih listova bosanskohercegovačkih Muslimana »Beharu« (Sarajevo, 1900—1910)¹ predstavlja nesvakidašnje i značajno ostvarenje ne samo po tome što je monografija jedna od prvih knjiga koja razmatra probleme modernog razvoja književnosti Muslimana u Bosni i Hercegovini, nerazlučivo vezane za opšte kulturne i književne prilike u Bosni i Hercegovini prvih decenija XX vijeka, nego i po tome što knjiga može poslužiti kao obrazac i uzor proučavanju bilo koje književne građe u naučnom pogledu. Rizvić se na taj način, a naročito i po svojim kasnijim ostvarenjima², pridružuje mladim književnim istoričarima, zainteresovanim za, do njihove pojave, malo istraživanim sferama ove književnosti i bez čijeg je rada teško zamisliti sinteze budućih izučavanja tako široke oblasti kakva je izvorna književnost bosanskohercegovačkih Muslimana.³ Ova studiozno koncipirana monografija još više dobija u kvalitetu piščevim postupkom koji ostvarenja muslimanskih pisaca u »Beharu« posmatra isključivo sa estetskih stajališta, dakle, ne samo po njihovoj etničkoj pripadnosti, vjerskoj i narodnoj samosvojnosti, što istovremeno označava piščevo duboko vjerovanje u autentičnost književnog stvaralaštva Muslimana

¹ Sve do 1907. godine »Behar« će biti jedini muslimanski književni list u našoj sredini.

² Muhsin Rizvić: Književno stvaranje muslimanskih pisaca u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske vladavine, knj. I—II, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo 1973.

Kasnije su takođe objavljene dvije veoma značajne knjige sa ovom tematikom: dr Hazim Šabanović: Književnost Muslimana na orijentalnim jezicima, Svjetlost, Sarajevo, 1972. i Biserje — Izbor iz muslimanske književnosti. Odabrao i priredio Alija Isaković, izd. Stvarnost, Zagreb 1972.

³ Pišući o izboru iz muslimanske književnosti (»Biserje« Alije Isakovića) dr Mustafa Imamović iznosi veoma laskavu, svakako objektivnu, ocjenu o Rizvićevoj monografiji: »...Prva od njih monografija o »Beharu« Muh sina Rizvića, može se već danas smatrati klasičnim djelom o nastanku, tokovima i dometima ranih decenija moderne muslimanske književnosti.« (Život, Sarajevo, 22/1973, 43, 9, 282).

Bosne i Hercegovine, koje i nadalje iziskuje sistematsko naučno vrednovanje i sagledavanje njegovog viševjekovnog trajanja. Ta Rizvićeva osobina naročito će doći do izraza prilikom kritičkog vrednovanja književnih radova ponaosob, objavljenih u listu, tako da se čitalac u monografiji susreće sa malim studijama o, na primjer, poeziji Safvet-bega Bašagića, Muse Čazima Čatića, Hamida Šahovića, Šemsudina Sarajlića, Omera Hifzija Bostandžića i drugih, a takav manir pisac provlači kroz analize svih književnih vrsta i radova, koji se mijenjaju uporedo sa krizama i oscilacijama kroz koje je sarajevski »Behar« prolazio. Primjenjujući u svojim istraživanjima načelo dijalektičkog suodnosa književnih i kulturnih pojava sa društvenom, ekonomskom i političkom stvarnošću toga vremena sa jedne, a sa književnostima drugih naroda sa druge strane, Rizvić monografiju koncipira mnogo šire, pri čemu proučava i konsultuje obimnu dokumentarno-arhivsku građu, vezanu za pojave oko »Behara«. Piščevi originalni zaključci čine ovu monografiju neophodnom literaturom za bolje razumijevanje kulturnih i književnih pojava u Sarajevu i Bosni i Hercegovini uopšte. U monografiji je potpuno ocrtana atmosfera kontinuiranog razvoja muslimanske književnosti, »čija se hronika djelovanja pokazuje kao prilično cjelovit i koherentan odsjek istorije književnog stvaranja u Bosni i Hercegovini« (str. 447).

Pokrenut u složenim postokupacijskim uslovima života i atmosferi literarne heterogenosti u sučeljavanju sa uticajima raznih literatura — zapadnih, sjeverenih i orijentalnih, »Behar« se, u suštini, slobodnije rečeno, otvara prema Evropi i njenoj kulturi, očuvavši, dakako, vlastiti identitet, čime su, kako kaže autor, položeni »čvrsti osnovi za književni i kulturni razvoj u znaku simbioze zapada s istokom i dalje u pravcu pune evropeizacije.« Uporedo, list će odigrati značajnu ulogu u opštem razvoju bosanskohercegovačke književne i pisane riječi uopšte. Otuda estetska interesovanja urednika i saradnika lista treba postovjetiti sa počecima moderne muslimanske književne misli, koja se ogleda u okupljanju i formiranju novih književnih talenata, ali i u stvaranju šireg kruga čitalačke publike. Iako ideje o potrebi usvajanja evropskih kulturnih tekovina susrećemo ranije u »Bošnjaku« (1891) — Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka, iz kojeg će proizići kasniji osnivači »Behara« Safvet-beg Bašagić, Edhem Mulabdić i Osman Nuri Hadžić, te ideje se u »Beharu« najkonsekventnije provode, uz neminovne padove i idejna nijansiranja u pojedinim godištim.

Rizvić je imao sluha da uoči važnost »Behara« u smislu unutrašnjeg sazrijevanja duhovnih potreba Muslimana u BiH, uvodeći nas u zbivanja, društvena i kulturna, muslimanske sredine, koja će se reflektovati i vjerno i intenzivno na koncepcije i orijentaciona mijenjanja fizionomije lista.

Razdvajivši etapne faze razvoja »Behara« od njegove političke indiferentnosti do poprimanja hrvatske nacionalne boje i prestanka izlaženja, a u suodnosu sa ostalim muslimanskim pokretima i listovima, težište svojih proučavanja Rizvić ponire na uticaju lista u prosvjetno-kulturnom razvoju sredine kojoj je namijenjen, književnom riječi u prvom redu. List posmatra kao mogućnost podsticaja kontinuiranijeg stvaranja bosanskohercegovačkih Muslimana, od tada upu-

ćenih na pojedinačna i uzgredna javljanja u ostalim listovima. Rizvić detaljno razrađuje i najmanji momenat iz života »Behara«, a njegov naučni metod bazira se na tome što pojavama u razvoju lista daje naučnoistorijska tumačenja, slikajući, stilom plastičnim i pristupačnim, cjelokupnu atmosferu, materijalnu i duhovnu, djelovanja Muslimana Bosne i Hercegovine, tih godina još uvijek pod očiglednim uticajem sveštenstva i jednog dijela inteligencije u borbi za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju. Autor monografije je umio da osjeti sve one skrivene dileme pokretača i urednika lista, izazvane protivurječnosti- ma u samom društvu i zakonitostima razvoja Bosne i Hercegovine. Fizionomija lista, koncipirana kao književno-poučna i vjersko-prosvjet- na, po Rizvićevom mišljenju značila je, uz određene objektivne okol- nosti, više rješavanje muslimanskog pitanja sa psihološko-etničkog sta- novišta »a manje objektivno, politički, društveno-istorijski«. »Beharov« program Rizvić posmatra kao evidentan primjer odvažnosti, naročito kada je riječ o upotrebi narodnog jezika u razvoju književnosti i sti- canju uvjerenja da se za Muslimane može pisati u islamskom duhu a narodnim jezikom, kao dokazom slovenskog kontinuiteta »njihove narodne tradicije i duha«.

Budući da se književnost posmatra »kao pisana društvena aktiv- nost«, neminovno se već od prvog broja kao glavna nit provlači ideja o potrebi savremenog svjetovnog obrazovanja, pri čemu se književnosti u praktičnom podučavanju daje prvorazredni značaj, bez obzira što su književne ideje lista bile zakašnjeli odrazi zbivanja u srpskoj ili hrvatskoj književnosti — od folklorizma i romantizma do realizma i naturalizma. Sljedstveno tome u čisto književnom smislu suočeni smo sa dvojakim programom (rezultatima) lista: stvoriti popularnu, zabav- nu knjigu za narod i stvoriti individualna, estetska, autentična djela, a iz tog stvaralačkog spoja bujao je književni rad bosanskohercegovač- kih Muslimana.

Upravo Rizvićeva monografija umnogom je doprinijela objektiv- nom, naučno-istorijskom osvjetljavanju jednog perioda napora i nasto- janja muslimanske književnosti, tako reći u samim njenim izvoristima. Pri tome, neophodno je podvući da Rizvić ima i smisla i snage za ovu vrstu analize: lucidna, čista kritička riječ, objektivno pojačana činjenicom da u ovom poslu nije imao prethodnika, koja se ne zau- stavlja isključivo na izučavanju književnih problema lista, nego prije svega u konačnim ocjenama širih duhovnih pojava bosanskohercego- vačke stvarnosti toga vremena.

Bogatu građu o »Beharu« Rizvić je razvrstao, vođen specifičnim tretmanom obrade, po periodima koje formira po izmjenama urednika lista:

- Prvi period: Prvo godište »Behara« pod uredništvom S. Ba- šagića (od str. 49—109);
- Drugi period: »Behar« od drugog do šestog godišta pod ured- ništvom E. Mulabdića (od str. 119—281);
- Treći period: Sedmo godište »Behara« pod uredništvom M. Dž. Čauševića (od str. 285—317);

- Četvrti period: Osmo godište »Behara« pod nominalnim uredništvom Š. Salihbegovića, a u stvarnoj redakciji M. Ć. Ćatića (od str. 321—365).
- Peti period: Deveto i deseto godište »Behara« pod uredništvom Lj. Dvornikovića uz odgovornog urednika Š. Salihbegovića (od str. 369—420);
- Šesti period: Pokušaj obnavljanja »Behara« pod uredništvom H. Šahinovića (od str. 423—442).

Svako ovo poglavlje sa obiljem fusnota, koje dopunjuju prikaz književno-kulturne klime u Sarajevu i BiH pod austrougarskom vladavinom, podijeljeno je na dva oveća dijela: 1. Uređivanje i književno-idejna orijentacija lista tokom njegovog izlaženja pri čemu autor monografije iznosi zanimljive profile urednika lista, rezultate brojnih anketa »Behara«, mišljenja drugih o listu, podrške i nesporazume, dakle, sve ono što prethodi analizi književnih ostvarenja u listu i 2. Književna sadržina, sastavljena isključivo iz analiza pojedinih djela, i to po književnim rodovima: kritika, poezija, proza, drama i narodne umotvorine.

Kada je metodološki riješio problem rasporeda bogate građe »Behara«, Rizvić upravo po periodima daje sažete analize pojava vezanih za list i društveni život Muslimana u BiH, tako da se ova monografija može slobodno shvatiti kao literatura društveno-političkog života Muslimana u BiH. Autor naročito detaljno proučava programske članke urednika lista, dovodeći ih kasnije, analogno, u vezu sa praktičnim sprovođenjem određene programske politike, koju primjenjuju u književnim djelatnostima lista. Autor monografije razlučuje pripremanje lista za štampu sa skrivenim željama i subjektivnim poimanjima urednika od finalnog proizvoda, pri čemu konsultuje naučne izvore do kojih je mogao doći, što sve skupa monografiji daje osobine zaočružene cjelovitosti. Tome svakako treba pridodati Rizvićev stalni postupak iznošenja reakcije drugih nacionalnih grupacija i listova o pregnućima i ostvarenjima »Behara«, iz kojih saznajemo nacionalne težnje pojedinih listova⁴ u odnosu na sam list, naročito u periodu kada mu se zamjerila njegova politička neutralnost. Rizvić gotovo redovno poredi pojedine periode u razvoju lista međusobno, koji se nerijetko razlikuju izmijenjenim društveno-političkim prilikama, a još više koncepcijama i književnim obrazovanjem pojedinih urednika, što se reflektuje na neravnomjerno smjenjivanje književne sa publicističkom građom i obrnuto. Autor monografije pronalazi uzroke, slobodnije rečeno, psihološke uzroke, povremene književne stagnacije, naročito u prvih šest godišta kada su književna ostvarenja uglavnom didaktička i patetično mirna. Tako, na primjer, u II periodu djelovanja lista kao primarne ideje Rizvić iscrpno razrađuje Bašagićeva poimanja o ulozi poezije, čiji humanistički smisao Bašagić »povezuje sa praktičnim

⁴ Na jednom mjestu u monografiji Rizvić dokumentovano sažima ovu misao, koja, čini se, pogađa srž problema: »...Hrvatski i srpski listovi i časopisi odnose se, međutim, prema ovom listu sa posebnih nacionalnih pozicija koje imaju za cilj da književno-kulturni pokret Muslimana u Bosni i Hercegovini uključe u okvire svojih nacionalnih kultura.«

aspektom njenog umjetničkog izraza kao formulacije etičkih sadržinskih vrednota.« Bašagićev striktno sprovedeni antiklerikalni stav bio je istovremeno i podstrek saradnicima lista na obuhvatnije razmatranje savremenih društvenih problema. Već u trećem periodu list postaje više političke naravi, te sljedstveno tome publicistička građa prevazilazi književnu, a ističu se napisi sa društveno-ekonomskom tematikom kao, na primjer, o agrarnom pitanju, koje se tumači sa pozicija kapitalističko-građanskog gledanja na zemljišni posjed i drugo. Ovaj period je književno najsiromašniji u desetogodišnjem izlaženju lista; ispuštena je stalna rubrika Narodne umotvorine, koja je davala određenu aromu i svježinu listu. Rizvić analizira rubriku po rubriku, navodeći nove, žaleći stare.

Da je Rizvićeva teza o posrednom uticaju urednika na program lista tačna i naučno ispravna, pokazuje već sljedeći period, kada se pod stvarnom redakcijom M. Č. Catića, afirmisanog pjesnika, samosvojnog senzibiliteta, »Behar« vraća na književne pozicije iz prvih godišta postojanja. Godine 1907. i 1908. na taj način postaju najplodnije godine književne aktivnosti lista, kako u originalnoj literaturi, tako i u prevodnoj. Omjer književnih u odnosu na publicističke tekstove sada je 7:1 u korist prvih.

Kvalitetno novi skok »Behara« u V periodu izlaženja u list hrvatski orijentisan, kada se na njegovim stranicama javljaju saradnici nemuslimani,⁵ Rizvić objašnjava političkim trenutkom u životu bosanskohercegovačkih Muslimana i previranjima oko Muslimanske narodne organizacije i većeg dijela hrvatski orijentirane inteligencije u predvečerje aneksije. Potpuno se gubi orijentalna aroma lista, koji, uprkos povećanja broja saradnika, ostaje književno prosječan, iako u pripovjedačku prozu prodiru motivi savremenog muslimanskog narodnog života. Pokušaj obnavljanja lista u šestom periodu sa programom »za prosvjetu muslimana u Bosni i Hercegovini« nije, ponajviše iz finansijskih razloga, urodio plodom, budući da su izišla samo tri broja, a u književnom pogledu list je najavio vraćanje Bašagićevom patriotizmu, crpenju motiva iz prošlosti, ali sa naglašenom težnjom pouke i kriticisma, dok se sadašnjost posmatra kao rezultat »poteza iz prošlosti«.

Ipak, najbolje osobine Rizvićevog prosede a visprenog povezivanja opštih prilika sa individualnim htijenjima pojedinaca dolaze naročito do izraza prilikom prezentiranja »Beharovih« književnih npora i akcija. Autor monografije, kritički i naučno, sa ne baš malim zahtjevima i kriterijima, pristupa detaljnoj razradi problema kojim se bavi, ocjenjujući ne samo konkretna ostvarenja, nego i najskrivenije niti koje su prethodile tim ostvarenjima, bilo da se radi o poeziji, prozi, kritici ili drami. Autor ništa ne prepušta slučaju, niti donosi

⁵ Da je ovaj nagli prelaz bio nedovoljno pripremljen, Rizvić vidi i u činjenici što su mnogi saradnici »Behara« prešli u »Gajret«, organ istoimenog društva, koji je »Behar« prilikom njegova osnivanja svesrdno podržavao i »koji je u to vrijeme intenzivnije izvršavao i njegovao muslimanski duh kao etničko-narodnu posebnost i supstrat spone istoka i zapada.«

brzoplete zaključke; pojave prvo posmatra pojedinačno, a zatim ih locira u kontekste ostalih događaja. Ovdje je svakako neophodno naglasiti da su zahtjevi Rizvića kao književnog historičara kritički nepopustljivi i estetski visoki, ma kako da se radi o počecima muslimanske moderne književnosti. Tako, na primjer, Rizvić iscrpno analizira niz pjesama, ističe nedostatke dramske tehnike u dramama nekih pisaca i oscilacije u prozi i slično, tako da monografija predstavlja u malome istoriju književnosti bosanskohercegovačkih Muslimana toga vremena, samim time što analizirana djela komparira sa ostalim savremenim ostvarenjima, uočavajući njihove sličnosti i razlike. Ni u jednom momentu Rizvić ne zaboravlja da istakne razlike između trajnih književnih vrijednosti od onih koje samo svjedoče o književnom djelovanju u smislu vaspitanja pisanom riječi.

Neobično je zanimljivo vidjeti, a to je po našem mišljenju jedna od najvećih vrijednosti monografije, isključivo sa književno-kritičke tačke gledišta, kako su se pojedini oblici književnog rada razvijali i mijenjali kroz pojedine faze razvoja lista, kao trajna svjedočanstva uzlaznog sazrijevanja i usavršavanja lista, ali i sazrijevanje saradnika sa jedne i čitalaca sa druge strane.

Književnu kritiku autor monografije posmatra dvojako: dok u programskim napisima provjerava određeni stav Redakcije, koja je, istovremeno njime određivala književnu orijentaciju lista, dotle u individualnim kritičkim napisima afirmiše autentična ostvarenja, koja, na neki način označavaju praktičnu razradu osnovnih ideja lista. Otuda se u početku, po pravilu, u kritičkim napisima literarno djelo ocjenjuje po prosvjetiteljskoj ulozi u društveno-ekonomskom napretku društva, potom sa zabavnog aspekta, a tek zatim se vrši njegova estetska ocjena, kada se djelo posmatra i sa »filološkog stanovišta«. U I periodu veoma je bitno odsustvo nacionalno-političkog kriterija u ocjenjivanju književnih djela, bez obzira o kojim se djelima radilo, vrednuje se isključivo sa književnih stajališta, pri čemu se od pojedinih literarnih vrsta traže specifične uloge i rezultati. U ovoj fazi razvoja »Behara« nisu rijetke ni polemike koje uokviruju sliku ove kritike kao polemičko-faktografsku. Docnije, kritika pred pisce postavlja, pored zahtjeva za jezičkom čistoćom, probleme realnijeg zahvata u savremeni život sa poznavanjem lokalnih tradicija i običaja. Još uvijek se više cijeni književnost praktičnog angažovanja od književnosti »modernističkih« osobina o kojima se jedino piše povodom prikazivanja djela iz drugih literatura, a još uvijek se prave razlike između djela umjetničke književnosti i ostvarenja iz publicistike i humanističkih nauka. Književnost se tretira kao knjiga, kao pisana riječ »u koju spada sve što je objavljeno na domaćim i stranim jezicima«. U kasnijim periodima, bez obzira što će se, gledano u cjelini, i dalje zadržati poučno-etička linija književne kritike »Behara«, počinju da se pažljivije prate i donose sudovi o modernim, te književnim shvatanjima u ostalim južnoslovenskim književnostima, a pojavom Muse C. Catića kritika poprima posebne oblike poetičnog kriticisma i »stilske supstancije«. Već u V periodu književna kritika kao posebna literarna vrsta postaje oskudna i rijetka, a svojom kritičkom ozbiljnošću izdvaja se jedino broj posvećen pjesniku S. S. Kranjčeviću.

Kada je riječ o poetskim priložima »Behara«, u prvom periodu iznenađujuće je malo takvih ostvarenja u odnosu na poeziju u drugim književnim časopisima i listovima toga vremena, što je, imajući u vidu idejni presjek lista, bila sasvim prirodna posljedica — na poeziju je gledano kao na isključivo individualno stvaralaštvo. Dijapazon te poezije takođe nije širok i kreće se između motiva religiozne mistike, rodoljublja i ljubavi, a primjećuje se nastojanje pjesnika (Bašagić, R. Kapetanović, O. Đikić) da se približe duhu, senzibilitetu i obliku poezije turskih, arapskih i drugih orijentalnih pjesnika. Poslije Bašagićevog odlaska iz lista u drugom godištu nije objavljena niti jedna originalna ili prevedena pjesma, a ovaj nedostatak nadoknađuju prozna i dramska djela, što Rizvić tumači dolaskom za urednika prozaiste Mulabdića, koji nije imao »ličnog afiniteta za pravu i izvornu poetsku riječ.« U narednim godištim, pak, poezija će sve više bujati, ali će umnogom poprimiti osobine opšte orijentacije lista u rješavanju brojnih akcija kulturno-prosvjetnog života Muslimana, tako da se u šestom godištu u listu susrećemo sa nekim poznatim pjesničkim imenima, a pojavljuju se i nova.⁶ U svojim analizama Rizvić donosi vješte komparacije o pojedinim ostvarenjima, kao, na primjer, ovu: »Dok je, na primjer, Bašagićev doživljaj domovine oštar, borben, konkretan, muški, Čatićev doživljaj je više nježan, nostalgičan, više apstraktan, ženski.« Četvrtom periodu poetskog djelovanja lista trajan počat ostavlja pojava Čatićeve ljubavne lirike, lirike intimnih osjećanja, većeg estetsko-artističkog htijenja. Autor monografije je osjetio i osvijetlio Čatićeve dileme na raskršćima između istočnog i zapadnog modernističkog poetskog bitka, ali posmatrano u cjelini ostaje trajan utisak otvaranja horizonata »Behara« drugim savremenim poezijama. U ovom razdoblju ističu se vanredni Čatićevi prevodi mladih turskih pjesnika, odgajanih u francuskom parnasu i simbolizmu, a od zapadnih pjesnika prevode se Hajne, Rozeger, Rikert i Platen. Kvalitet poezije u V periodu biće povećan i samom činjenicom otvaranja stranica lista i hrvatskim pjesnicima, a od poznatih saradnika javljaju se jedino Čatić, Kurtagić i Bašagić, čije tri pjesme predstavljaju malu panoramu njegovog poetskog raspona »od erotike, preko poetike do politike«. O poeziji toga perioda u »Beharu« Rizvić ima sasvim određeno mišljenje: »Ostala, hrvatska, poezija u ovom periodu uglavnom je poezija prosjeka koja sadrži i sentimentalnu površnu liriku malograđanske romantike i psihološke kontraverze modernog senzibiliteta, i akcente konvencionalnog patriotizma kao i vizije društvenog propadanja i degeneracije ideala«. No, značajno je napomenuti da se prevode stihovi Hajnea, Mickijevića, Šilera, Danuncija, Kardučija, te odlomak Šekspirovog »Julija Ce-

⁶ Jedna od karakteristika Rizvićevog istraživačkog prosjeka jeste cifarsko navođenje podataka, kao, na primjer, broja objavljenih pjesama, brojčanog odnosa između originalnih pjesama i narodnih pjesama, računskih odnosa među pojedinim književnim vrstama; cifarske tablice i grafikoni su mu stalni instrumenti komparativnih analiza, čime autor pojačava faktografiju događaja, koja, međutim, ne ostaje gola činjenica, nego mu služi kao polazište u donošenju vjerodostojnih i provjerenih sudova.

zara«. U posljednja tri broja lista ističu se pjesme Š. Sarajlića, kao i prevodi M. Č. Čatića iz kojih se vidi njegovo definitivno usvajanje principa simboličke škole.

Nešto drugačiji put od poezije imala je dramska književnost na stranicama lista, i ona će naročito biti zastupljena u II periodu, kako pojavom originalnih, domaćih dramskih tekstova i pisaca, Hamida Šahinovića Ekrema, na primjer, tako i brojem prevedenih drama, a taj procvat Rizvić tumači opštim napretkom književnog djelovanja bosanskohercegovačkih Muslimana, ali i naraslim potrebama za originalnim, domaćim dramama za prikazivanje na sijelima i diletantskim grupama, a naročito poslije osnivanja društva »Gajret«. Inače, najviše se prevode njemački dramski tekstovi, a u prevodu Ibzenovog »Neprijatelja naroda« vidimo dostignut zavidan nivo književne razine lista.

Isto tako i razvoj prozne književnosti u listu imao je svoje zakonitosti i uzlaznu putanju, počev od prvog perioda, kada se pripovjedačka proza — uglavnom novele i crtice, svojim oblikom približava formi pjesme u prozi, a osim Mulabdića i nekolicine afirmisanih pisaca, njome se bave uglavnom početnici čije je radove morao da doraduje sam Mulabdić. U Mulabdićevoj prozi, realističkoj po metodi, prevladava isječak iz života s namjerom da se njime iznese poneka pouka iz života običnog čovjeka. Što se tiče prevodne književnosti, najviše se objavljuje turska proza, pored dva prevoda sa francuskog, što je i razumljivo budući da se u turskoj prozi, pored sličnosti sa muslimanskom narodnom pripovijetkom, pronalaze i ostvarenja savremenih autora, sa željom da se čitaoci upoznaju sa modernim strujanjima u toj literaturi, koja može poslužiti kao uzor i obrazac. U II periodu djelovanja lista u prozama, koje kritički razmatra, Rizvić otkriva nastojanje pisaca da iznesu živu sliku svoga vremena »izraženu u različitim duhovnim nastojanjima, od sentimentalno patrijarhalnog raspoloženja, preko humanističko-bezazlenog vedrog posmatranja, do kritičko-upućivačkog pronicanja u vidove savremenog života.« U tom pogledu zanimljiv je Šahinovićev zahvat u socijalno-ekonomske probleme sela, kmetskih odnosa i prelaženja zemljišnih posjeda iz ruku muslimanskih posjednika, bez obzira na zaključke koje nam njegova proza nudi. Sada je odnos između originalne i prevedene proze 41:26 u korist originalne, koja se na kraju krajeva stapa u opću prosvjetno-književnu klimu lista. U trećem periodu od većih pripovijetki objavljena je samo »Razija« Šemsudina Sarajlića, da bi u četvrtom, pod vođstvom M. Č. Čatića, izrasla plejada novih pripovjedačkih imena, koji, istina, neće za sobom ostaviti nekih većih umjetničkih ostvarenja, ali čija pojava svjedoči o mladalačkim nastojanjima i naporima. U petom periodu Rizvić, kao najeminentniji događaj, ističe pojavu Osman-Aziza, čija se proza izdiže iznad dotadašnjeg prosjeka, naročito u razmatranju života na selu, sa jasnim pogledom na socijalne razlike u njemu, bez obzira što ni on nije oštrije postavio pitanje odnosa između muslimanskih aga i kmetova. Što se tiče proze hrvatskih pisaca u »Beharu«, ona se uglavnom kreće između djela koja svoje motive crpu iz savremenog muslimanskog narodnog života u trenutku približavanja zapadnoj civilizaciji i ostvarenja sličnih onima u hrvatskoj

literaturi sa svim idejnim i formalističkim previranjima toga doba. Posljednji brojevi lista prolaze u pojavama mlađe generacije pisaca, koji u književnost unose nešto iz atmosfere psiholoških poniranja u tematike svojih razmatranja.

Sasvim drugu sudbinu doživjele su narodne umotvorine u listu, kojih je u prvim godištimu bilo veoma mnogo, čime se, sa jedne strane, popunjavala praznina ovakve vrste književne djelatnosti Muslimana Bosne i Hercegovine,⁷ a sa druge praktično potvrđivala teza urednika o slovenskoj pripadnosti Muslimana, i to naročito u stalnoj rubrici »Behara« »Male priče i dosjetke«. U trećem periodu rubrika Narodnih umotvorina potpuno je ukinuta, da bi u V periodu bila jedina koju će priređivati saradnici Muslimani, sačuvavši, međutim, kroz cijelo vrijeme svoga postojanja pravilo da se objavljuju isključivo muslimanske narodne umotvorine.

Rizvićeva monografija o »Beharu« na taj način, simbolističkim promatranjima političkih, kulturnih i književnih prilika života bosanskohercegovačkih Muslimana u jednom periodu svoga razvoja, poprima najbolje osobine sintetičke studije esejističkog pristupa i naučne obrade materije kojom autor suvereno vlada i koju zna da uokviri u međe svoga interesovanja, tako da se neke primjedbe o tome da je monografija mogla više da obradi pojavu lista u istorijskom kontinuitetu bosanskohercegovačke štamparske djelatnosti, ne mogu prihvatiti. Čitav jedan život, gotovo jednu cijelu književnost pruža nam ova monografija, koja označava klasičnu literaturu o počecima moderne književnosti bosanskohercegovačkih Muslima i podstiče na nova razmatranja i spoznaje.

Na kraju, osjećamo potrebu da, preko čega se u našoj kritičkoj literaturi olako prelazi, podvučemo vrijednost posljednjih dijelova monografije, bio-bibliografskih elemenata pomoću kojih nam je omogućen naučni pristup za buduća istraživanja razvoja muslimanske književnosti, bez obzira što se odnose na jedan period i samo na jedan list. Riječ je o Rizvićevoj Bibliografiji književnih priloga u listu, sistematski raspoređenih i prezentiranih po književnim vrstama i originalne i prevedene književnosti, hronološki, tako da smo na jednom mjestu suočeni sa neobičnim bogatstvom književne sadržine samog lista, ali još više sa budućim materijalom za istraživanje bosanskohercegovačke književnosti iz doba austrougarske vladavine. Sa naše strane treba odati priznanje autoru koji je bibliografiju pojednostavio u dostupnosti čitaocima, sa svim potrebnim podacima i obavještenjima, a naučnom karakteru monografije treba pridodati i Registar imena, onih živih svjedoka burnog razvoja lista tokom njegovog desetogodišnjeg izlaženja i djelovanja.

⁷ Do pojave sistematskog objavljivanja narodnih umotvorina u »Beharu«, kao cjeline izašle su samo 4 knjige muslimanskog narodnog stvaralaštva — dvije je objavio Kosta Herman, a dvije Matica hrvatska u Zagrebu.

REZIME

Opsežna monografija književnog historičara Muhsina Rizvića o pokretanju i djelovanju sarajevskog »Behara« (1900—1910), lista za pouku i zabavu bosanskohercegovačkih Muslimana, predstavlja jednu od prvih knjiga koja razmatra probleme modernog razvoja književnosti Muslimana Bosne i Hercegovine, nerazlučivo vezane za opšte kulturne i književne prilike u Bosni i Hercegovini prvih decenija XX vijeka.

Fizionomija lista, programski koncipirana kao književno-poučna i vjerski-prosvjetna, predstavlja, po mišljenju autora, primjer odvažnosti pokretača i urednika lista, naročito kada je riječ o upotrebi narodnog jezika u razvoju muslimanske književnosti i sticanju uvjerenja da se za Muslimane može pisati u islamskom duhu a narodnim jezikom, kao dokazom slovenskog kontinuiteta »njihove narodne tradicije i duha«.

Rizvićeva monografija u velikoj mjeri doprinosi objektivnom, naučno-historijskom osvjetljavanju jednog perioda napora i nastojanja muslimanske književnosti, tako reći u samim njenim izvorima.

Neobično bogatu građu u desetogodišnjem razvoju »Behara« autor monografije je podijelio na šest perioda, koji sadrže po pravilu analitičko razmatranje dviju glavnih tema: uređivanje lista i književno-idejna orijentacija lista, te književna sadržina (kritika, poezija, proza, drama, narodne umotvorine) lista. Autor monografije, kritički i naučno, sa ne baš malim kritičkim zahtjevima i kriterijumima, pristupa detaljnoj razradi problema kojim se bavi, ocjenjujući ne samo konkretna ostvarenja, nego književne pojave u širini, vezane za naše tlo (Sarajevo i BiH) tako da monografija pruža cjelovitu sliku o počecima, moderne književnosti bosanskohercegovačkih Muslimana i podstiče na nova razmatranja i spoznaje.

RÉSUMÉ

La monographie étendue de l'historien littéraire Muhsin Rizvić sur la fondation et l'activité du »Behar« de Sarajevo (1900—1910), journal pour l'instruction et le divertissement des Musulmans de Bosnie et Herzégovine, présente un des premiers livres qui étudie les problèmes du développement moderne de la littérature des Musulmans de Bosnie et Herzégovine, étroitement liés avec les circonstances culturelles générales et littéraires en Bosnie et Herzégovine, les premières décennies du XXe siècle.

La physionomie du journal, conçue d'une manière programmatique, comme littérairement didactique et religieusement instructive présente, d'après l'opinion de l'auteur, l'exemple de l'audace des initiateurs et des rédacteurs de journal, surtout en ce qui concerne l'usage du langage populaire dans le développement de la littérature musulmane et l'acquisition de la conviction qu'on peut écrire pour les Musulmans dans l'esprit islamique, en se servant du langage populaire, comme preuve d'une continuité slave de l'esprit et de leur tradition populaire.

La monographie de Rizvić contribue pleinement à l'éclaircissement objectif et scientifiquement historique d'une période de l'effort et du zèle de la littérature musulmane, pour ainsi dire, dans ses sources mêmes.

La matière signifièrement riche, dans le développement décennal de »Behar« a été divisée par l'auteur en six périodes, qui contiennent ordinairement l'examen analytique des deux sujets principaux: la rédaction du journal et l'orientation littéraire et idéologique du journal, ainsi que le contenu littéraire (critique, poésie, prose, drame, poésies et contes populaires) du journal. L'auteur de la monographie, du point de vue critique et scientifique, avec des exigences et des critères critiques, qui ne sont pas petits, aborde l'élaboration en détail du problème dont il s'occupe, en estimant non seulement des réalisations concrètes, mais des phénomènes littéraires en largeur, liés à notre sol (Sarajevo et Bosnie-Herzégovine), de la sorte que la monographie offre un tableau complet sur les commencements de la littérature moderne des Musulmans en Bosnie et Herzégovine et stimule des examens et connaissances nouveaux.